



^ Raudteejaama historitsistlik peahoone (1889) on üks Elva vanemaid ja märgilisemaid ehitisi. Aastatel 2006–2007 hoone restaureeriti ja 2008 avati seal Elva matkakeskus. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2019)

ALEVITE PÄRLEID

ELVA – TARTUMAA TEINE LINN

Heiki Pärdi

FOTOD: AUTORI KOGU

Uderna, Meeri ja Konguta mõisa piiril asuva Elva vanim hoone on 1796. aastal ehitatud Uderna mõisa maakivist kõrtsihoone (Tartu mnt 1). Seal tegutses kuni uue hoone valmimiseni 1836. aastal ka riiklik postijaam, samas asub veel postipoiste elumaja (ehitatud 1837. a). Mõlemaid hooneid, kus on aja jooksul tegutsenud mitmed erinevad asutused ja ettevõtted, on hiljem korduvalt ümber ehitatud.

Uue hingamise andis asula arengule Liivimaa raudtee (Tartu-Valga) rajamine 1887. aastal, mille üks jaamu rajati siia ning see sai jõe järgi nime Elva.

Järgmistel kümnenditel ehitasid mõisnikud raudteejaama lähikonda rohkesti suvilaid, krunte

omandasid käsitöölised ja väikekaupmehed. Tartu lähedal asuvast kauni männimetsa- ja järvemaastikuga Elvast sai üpris pea Tartu eeslinn ja hinnatud suvituskoht.

1901. aastal ehitas Uderna mõisnik Oskar Matthias Fuchs suvitajate teenindamiseks suure esindusliku hotelli „Tsentraal” – nimi vihjas sellele, et just siia pidi kujunema aleviku keskus. 1905. aastal elas Elvas juba 50 majaomanikku, raudteejaama lähedal asuvas hoones alustas tööd Roman Redlichi apteek. 1906. a avati postkontor, 1907. aastal asutatud Elva Priitahtliku Tuletõrjujate Seltsi maja oli tähtis kulturielu keskus. 1908. a rajati kilomeetripikkune

> Hotell-restorani Elwa, algse nimega Tsentraal, lasi suvitajate tarbeks 1901. a ehitada Uderna mõisnik Oskar Matthias Fuchs. Majas olid numbritoed ning kolm suurt saali: söögi-, piljardi- ja talumeeste saal. Pärast Teist maailmasõda kasutas maja kool ning hoonet ehitati oluliselt ümber. (Foto: H. Pärdi 2020)



< Omapärase mitmetahulise torniga majas (1905) asus pikka aega Elva postkontor, hiljem oli siin külalistemaja. (Foto: H. Pärdi 2008)



< Alates 1905. aastast kuni 2020. aastani töötas selles majas (ehit. 1900. a) Elva apteek, mille omanik oli proviisor Roman Redlich. Hoone õuepoolsel küljel on kena kahekordne klaasveranda. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)

kivisillutisega tee Uderna kõrtsi juurest raudteejaamani, millest hiljem sai alevi peatänav – Kesk tänav. 1913. a alustas tööd ministeeriumikool.

1922. aastal oli Elvas 1262 elanikku ja 232 elumaja, kus oli 269 korterit. 1923. a sai Elva omavalitsusega aleviks. 1934. a elas alevis 1746 inimest, siin oli 341 maja 554 korteriga. Majad olid valdavalt ühekorruselised, tihti ka katusekorrusega puithooned. Muuseas, kõigil majadel olid väljakäigud – kas sees või väljas. Tähtsamad tänavad olid varustatud elektriga ning asfalteeritud, teised muna- kivi- või kruusakattega, osa oli üldse ilma sillutiseta; tänavate ääres olid lahtised kraavid. Alevis oli aleviarst, kolm eraarsti, kaks hambaarsti, üks ämmaemand ja üks loomaarst. Suuremaid tööstusi tollal Elvas polnud, küll aga olid olemas elektrijõul töötav

> Tartu ülikooli professori V. Afanasjevi Heimat-stiilis suveelamu (ehit. 1905–1908) on üks stiilsemaid 20. sajandi alguses ehitatud hoonetest Elvas. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2019)



> Elva kirikuhoone (arhitekt Arved Eichhorn) sai valmis juba enne Esimest maailmasõda, kuid sisse õnnistati see alles 1920. a. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2020)



piimatööstus, kudumisäri, värvikoda, tsemenditööstus, nahaparkla, mõni vorstitööstus, limonaaditehas, trüki-koda jt. Kauplusi ja ärisid oli üle 20, restorane 3. Turg töötas suvel igal äripäeval, talvel kolm korda nädalas. 1929. aastal rajati Verevi järve kaldale kena supelrand basseini ning 10 m kõrguse hüppetorniga. 1930. aastatel oli Elvas lisaks Eesti puhkajatele suvitajaid Saksamaalt, Rootsist, Taanist, Prantsusmaalt, Inglismaalt, Lätist ja mujalt. Puhkajaid oli aastati 2000–2500 inimest ning 1934. aastal nimetati Elva koos Peeduga ametlikult suvitusaleviks.

~ Avar mansardkatuse, laia katuseärkli ja mõlemas otsas oleva kahekordse klaasverandaga suvituslinna maja (Vaikne 16, ehit. 1920. aastail). (Foto: H. Pärdi 2019)



^ Üks Elvale kui suvituslinnale iseloomulikest puitvilladest (Jaani 14). Selliseid kõrge murdkatuse ja klaasverandaga kahekordseid puitmaju ehitati 1920. aastail Elvasse ja Peedule kümneid. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2008)



◀ Metsakalmistu peavärava (1934) kavandas arhitekt Hanno Kompus. Ehitismälestis. (Foto: H. Pärdi 2019)

› Mansardkatuse ja eenduva katuseärkliga 1920. aastatele tüüpiline alevimaja (Uus 1, ehit. 1928). (Foto: H. Pärdi 2008)



◀ Suurem mansardkatusega krohvitud puitmaja (Puiestee 11), millele annavad oma näo kauni kumerjoonega suured peakorruse aknad ja klaasitud peauks. (Foto: H. Pärdi 2019)



◀ Elva Rajooni Tarbijate Kooperatiivi universaalkauplus olevat olnud omal ajal esimene maakaubamaja Eestis. Projekti tegi 1953. a arhitekt A. Matteus, maja sai valmis 1956. (Foto: H. Pärdi 2008)



◀ Eramu (Vaikne 29, 1975. a) on hea näide 1970. aastail moes olnud karniisiarhitektuurist. (Foto: H. Pärdi 2019)

Linnaõigused sai Elva koos paljude teiste Eesti alevitega aastal 1938.

Teises maailmasõjas hävis Elvas teadaolevalt 19 hoonet, sealhulgas Tartu maanteel koolimaja, teemeistri maja (nr 5) ja suvekasiino; Kesk tänaval Nigoli saun (maja nr 12), Tammini raamatupood (27), Ungvere riidepood (31), elamud (30 ja 34), Reinsoni Plekitööstus (32), Orlo saapakauplus (36) ja Majandusühisuse peahoone (38); Pikal tänaval põles 1944. aastal maha Lella kauplus (torniga maja nr 12), Karl Tombaki maja (14), Leopold Hanseni (16) ja Jakob Kulla maja (40).

1950. aastal sai Elvast pisirajooni keskus, kuhu ehitati mitu tollasele rajoonilinnale kohustuslikku hoonet, nagu parteikomitee maja, universaalkauplus, avalik saun, uus suur koolimaja, ning juba 1940. aastail oli ehitatud stiilne metsamajandi kontorihoone. 1958. a liideti Elvaga Peedu suvitusalevik. 1947. a loodi Elva metsamajand, 1957. a leivatööstus, 1964. a alustas tööd Elva EPT. Teistest Elva

› Elva 2. keskkooli modernistlik maja (Puiestee 2) läks käiku 1987. a, praegu asuvad seal gümnaasiumi vanemad klassid. (Foto: H. Pärdi 2019)





◀ Vahetult enne Elva rajooni kaotamist valminud parteikomitee hoone võeti 1963. a kasutusele haiglana. 1996. a ehitati maja ümber, katusele lisati kellatorn (arhitekt Hudo Roodemäe) ja siia asus linnavalitsus. Praegu paikneb hoones Elva vallavalitsus. (Foto: H. Pärdi 2020)

ettevõtteist olid suuremad veel MEK ja sovhoos, mille keskasula kujunes välja Elvaga kokku kasvanud Käärdi alevikus.

Alates 1960. aastaist kasvas taas Elva tähtsus puhkelinnana, kus peale eestlaste armastasid suvesid veeta Leningradi ja Moskva intelligendid. 1965. a sai Elvast ka ametlikult suvitustlinn.

Pärast Eesti taasiseseisvumist on linnapilt üpris palju muutunud, eriti puudutab see linna peamist, Kesk tänavat. Siin on korrastatud vanu hooneid ja ehitatud juurde mitmeid uusi. 2020. aasta suvel avati Eesti Vabariik 100 sarjas korraldatud arhitektuuriprogrammi „Hea avalik ruum“ raames valminud romantilise nimega õdus keskväljak „Sõstrapõõsaste vahel“. Väljaku servas asub paar aastat varem ehitatud modernistlik kultuurikeskus. 2020. a sügisel saab vana koolimaja kõrval lõplikult valmis suur esinduslik spordihoone.

Alates 2017. aasta lõpust kuulub Elva linn halduslikult samanimelise valla koosseisu. 2020. aasta alguses elas Elva linnas 5694 inimest.

◊ Elva veetorn-elamuga (1980) sarnane hoone oli mõni aasta varem ehitatud Vändrasse. (Foto: H. Pärdi 2019)



◊ Elva keskväljak „Sõstrapõõsaste vahel“ valmis 2019. aasta lõpus ja avati pidulikult juulis 2020. Arhitektid: Ü. Maiste, D. Taalfeld, A. Saarniit, R. Helbre, T. Kuningas (AT HOME arhitektuuribüroo). (Foto: H. Pärdi 2020)



KASUTATUD ALLIKAD
 elvaveeb.weebly.com/ajalugu.html
 register.muinas.ee/
 elva.ee/tutvustus-ja-asukoht
 elvag.edu.ee/
 Tartumaa tervishoiuline kirjeldus. Toim. prof.
 A. Rammul. Tartu 1938.